

UDK: 342.31(497.11)"1858/1859"

ОРИГИНАЛНИ
НАУЧНИ РАД

Рад примљен: 16.07.2024.

UDK: 323(497.11)"1858/1859"

Рад прихваћен: 13.10.2024.

Доц. др Сара Митић*,

Доцент,

Правни факултет, Универзитет у Нишу,

Република Србија

DOI: 10.5937/zgrfn1-52222

ПРИНЦИП НАРОДНОГ СУВЕРЕНИТЕТА КРОЗ ПРИЗМУ СВЕТОАНДРЕЈСКЕ СКУПШТИНЕ**

Апстракт: Власт која произилази из народа и власт која припада народу, начело настало након француске буржоаске и америчке револуције, нашло је свој израз на чувеној Светоандрејској скупштини 1858. године. Иако народна скупштина није била предвиђена важећим законодавством, Турским уставом (Хатишериф из 1838. године), сви политички актери, кнез, саветска олигархија и присталице династије Обреновића, видели су могући излаз из тренутне политичке ситуације у сазивању скупштине. Исходи Светоандрејске скупштине били су свргавање кнеза и фактичко развлашћење савета. Међутим, највећи значај ове скупштине било је управо јачање свести о народном суверенитету. „Разумите браћо, пројекат гласи, не да предлагете но да поставите закон. А кад народ може поставити Књаза, ваљда може и поставити закон“, говорио је Јеврем Грујић посланицима. Светоандрејска скупштина је, по свом нацрту, озаконила свој рад и усталила себе као један од органа врховне власти, а била је, у једном тренутку, и једина власт у земљи. Рад треба да сублимира све политичке догађаје који су претходили сазивању народне скупштине (владавина Уставобринитеља, Тенкина завера, доношење Закона о народној скупштини од 28. октобра 1858. године), њен сазив и ток догађаја (три дана револуције 10, 11. и 12. децембар), као и последице које су уследиле.

Кључне речи: принцип народног суверенитета, Светоандрејска скупштина, Закон о народној скупштини.

* sara.mitic@prafak.ni.ac.rs, ORCID 0000-0003-2707-7190

** Рад је изложен на међународној научној конференцији „Правни принципи у савременом праву“ која је одржана на Правном факултету Универзитета у Нишу, 19. априла 2024. године.

Рад је настао као резултат истраживања на пројекту „Одговорност у правном и друштвеном контексту“ који финансира Правни факултет Универзитета у Нишу, у периоду од 2021. до 2025. године.

I

Принцип народног суверенитета нашао је своје утемељење на Светоандрејској скупштини 1858. године. Народни суверенитет је принцип да власт државе и њене владе ствара и одржава сагласност народа, путем његових изабраних представника (Лукић, 1953: 34). Џон Лок не користи израз народни суверенитет, али је зато заговорник ограничене власти, а легитимитет власти је условљен пристанком народа (Лок, 2002: 45). За Русоа, суверенитет је неутуђив и недељив. По њему, једино општа воља може да управља снагама друштва. И зато Русо власт једног човека сматра негацијом опште воље (Русо, 1993: 43). Из истог разлога, за њега је суверенитет неутуђив. Воља може да буде општа, односно воља народног тела, у том случају је то акт суверенитета и представља закон, или није општа, па је то појединачна воља или акт извршних власти (Исто, 44).

Скупштина, као инструмент за остваривање начела народног суверенитета, није била предвиђена важећим законодавством. Наиме, Устав из 1838. године, познатији као Турски устав, није предвиђао народну скупштину. Такође, ни закони нису предвиђали скупштину као орган. Без обзира на ове околности, скупштинама у Србији се прибегавало услед различитих, најчешће тешких и негативних околности када су оне биле, практично, неминовност. Одлуке скупштине прихватала је и сама Порта. Пре сазивања Светоандрејске скупштине, три скупштине биле су сазване иако нису биле предвиђене као орган власти. Скупштина сазвана 1842. године требало је да потврди фактичко стање, односно свргавање кнеза Михаила са престола и проглашење Александра Карађорђевића. На тој скупштини прочитан је султанов берат о потврђивању кнеза Александра, али су због притиска Русије одлуке поништене па је читав поступак поновљен 1843. године. Године 1848. године на празник Петровдан сазвана је још једна скупштина која је добила назив управо по дану сазивања. Петровска скупштина била је сазвана због догађаја у револуционарној Европи, али се претворила у озбиљну критику власти.¹ Неки од захтева били су и захтев за слободом штампе, као и редовно одржавање скупштине (Ранђеловић, Бартуловић, 2012: 54-55). Обећање да ће се скупштине редовно одржавати није испуњено, а последице неодржавања скупштине најбоље ће се осетити на Светоандрејској скупштини.

¹ Изнети су захтеви да се неспособни чиновници отпусте из службе, да се за кривицу не премештају из места у место, да се вишим чиновницима смањи плати, да се чиновницима и свештенству забрани трговање, да се изврши увид у државне финансије.

II

Након абдикације кнеза Милоша Обреновића 1839. године², на престо је дошао његов старији син Милан који није ни стигао да влада јер је месец дана након ступања на престо умро. На престо је ступио кнез Михаило који је владао до 1842. године када је свргнут од стране Уставобранитеља и доведен кнез Александар Карађорђевић. Често се владавина кнеза Александра Карађорђевића везује за истинску владавину Уставобранитеља. Иако је уставобранитељски режим означавао потпуно нови начин владања, временом је расло незадовољство свих чинилаца у земљи. Смена на престолу требало је да осигура поштовање устава и закона, посебно заштиту приватних права грађана, пре свега права својине. Међутим, доласком на власт, њихови представници у све већем броју, пре него што су почели са применом закона за поштовање неприкосновености приватне својине, почели су да они сами имају што више приватне својине (Раденић, 1964: 7). У оптужби Савета против кнеза и његове камариле наводи се да су њихови приврженици злоупотребљавајући власт, постали власници или „ортаци у мејанама, дућанима и воденицама“, да су заузели „жирородне горе“, да су радили „банкарске послове“, да су се претворили у трговце. Злоупотребе су постојале у војсци, тополивицама, у барутанама, у школама, односно „у свим струкама државоправленија“ (Грујић, 1922: 237-238).

Становништво је било незадовољно, и сеоско и варошко. И често се из тог незадовољства извлаче закључци о томе које је становништво имало пресуднији утицај на последице које су се десиле на Светоандрејској скупштини. Како би се стекла права слика, ваља истаћи однос становника у селима и градовима. У периоду од 1834. до 1859. године број становника највише је растао у варошима. У укупно 37 вароши тај број је за 25 година порастао од 41 347 на 86 841, што у односу на целокупни пораст становништва од 668 592 на 1 078 281 значи двоструко веће повећање него у селима (Државопис Србије, 1863: 92-93). Богатства су стицана зеленашењем и трговином, али је са истовременим нагомилавањем богатства текао и процес осиромашења становништва у великим размерама. Занатлије,

2 Прва владавина кнеза Милоша Обреновића трајала је од 1815. до 1839. године. Након суспендовања Сретењског устава, уставно питање решено је у Цариграду. Турским уставом из 1838. године Совјет (Савет) постао је тело које је са кнезом делило законодавну власт. Совјет је имао надлежности и у организовању државне управе, а такође и значајне ингеренције у вршењу извршне власти. Међутим, посебна непогодност по Милоша био је члан 17 Устава који је прописивао доживотни и непокретни статус саветника. Устројенијем Совјета Књажества србског 1839. године, кнежева власт још више је ограничена. Из тог разлога, а и након неуспешног покушаја преврата од стране његовог брата Јована, кнез Милош је абдицирао и напустио земљу.

мали трговци, чиновници осећали су се све сиромашнијим у поређењу са све богатијим грађанима. Њихови приходи и њихове потребе расли су у несразмерама које је било немогуће задовољити. Док је процес убрзане диференцијације био праћен повећањем утицаја капиталистичких елемената у варошима, у селима је узимао маха процес раслојавања који је слабио најутицајније, скупне и појединачне снаге друштва. Сељаци су били у све горем положају јер су све теже долазили до новца. Из тог разлога су многе породице биле присиљене да се задужују. Тако су постајали лак плен све бројнијих зеленаша (Раденић, 1964: 6). Посебан проблем предстаљао је висок и неправедно одређен износ пореза. На почетку владавине Уставобранитеља и кнеза Александра Карађорђевића, смањен је данак од шест на пет талира (Сборник закона и уредаба II, 1845: 195). Становништво се бунило и против овог износа. Наиме, порез је био јединствен, што значи да су га подједнако плаћали сиромашни и богати. То је посебно представљало терет за оне који су заостајали у општем развитку, а њихов број био је током времена све већи.

Илустрацију стања, непосредно пре Светоандрејске скупштине, пружају бројне жалбе³ које су различити органи слали другима. Окружно начелство у Ужицу Попечитељству унутрашњих дела ² о негативним последицама презадужености народа, август 1858. Окружно начелство описује лош положај грађана због презадужености, као и радње полиције и судова. Наводи се да ће једна четвртина породица у округу остати без крова над главом, а да су узрок томе високе и незаконите каматне стопе. Послови полиције се описују као даноноћно трчање из општине у општину у циљу пописивања, процењивања и продавања имања због дугова. Судови се, приликом извршења, изрицања пресуда и наплате дугова, нису држали законика о поступку судском, што је још више доприносило једном општом расулу (ДАС, МУД, ПФ VI бр. 140/1858). Попечитељство унутрашњих дела Совјету ² о тешкоћама које изазивају нечовечне казне шибањем, 26. април⁴ 1858. године. У представци се наводи да судови досуђују и казну шибања. Попечитељство наводи да оно није позвано да одлучује да ли је та казна морална, већ моли Совјет да размотри да ли треба да остане јер је у другим

3 Осим жалби и други документи показују незадовољство: Документ о узроцима народног незадовољства у крајинском округу ² поседи фетисламских Турака (ДАС, М. Ф. к бр. 746/1858), Имовно стање попечитеља и службеника Попечитељства унутрашњих дела (ДАС, МУД, ПФ. VII бр. 17/1858), Цене појединих артикала на београдској пијаци (ДАС, МУД, 7. X бр. 93/1858).

4 Датуми ће бити наведени по јулијанском календару јер се он примењивао у време о коме је реч. Грегоријански календар се примењује од 1919. године, када га је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца усвојила као званични. Иначе, разлика у календарима је данас тринаест дана, док је до XIX века та разлика износила дванаест дана.

државама укинута и за војне преступе. Посебно се истичу „тегобе“ које се појављују при извршавању ове казне. Наводи се да је тешко наћи људе који би извршавали казне јер и извршиоци и кривци „при шибању сви се тако гнушају“. Посебан проблем постојао је у Београду јер је полиција кажњавала грађане који не би желели да буду извршиоци ове казне. Говори се о томе да не би било добро ни војнике узимати као извршиоце казне. Зато Попечитељство предлаже Совјету да размотри замену казне шибањем неком другом (ДАС, МУД, Пф VII, бр. 67/1858). Друго лице исте медаље, а такође и положај обреновићевца, могу да се примете у положају лица над којима је била извршавана ова казна. Иначе, обреновићевци су постали једна партија након преврата 1839. и 1842. године када је нова власт почела са гоњењем Милошевих присталица, а онда и присталица династије Обреновића. Слободан Јовановић наводи да су обреновићевци бацани у рупе и оборе, злостављани секиром и топузом, пропуштани кроз шибу, убијани и њихови лешеви ударани на точак (Јовановић, 1990: 205)⁵.

III

Сукоби између кнеза и Савета започети још током прве владавине кнеза Михаила Обреновића (1839-1842), наставили су се и у време кнеза Александра Карађорђевића. Штавише, њихов сукоб прерастао је у отворену борбу још 1855. године, а током 1857. године, однос доживотног кнеза и доживотних саветника постао је још затегнутији. Стефан Стефановић Тенка, председник Савета, стајао је на челу завере⁶ против кнеза. План завереника био је да убију кнеза. Пронашли су сељака⁷ коме су дали новац и пушку, и послали га у Брестовачку бању да убије кнеза. Међутим, он се вратио у Београд и уцењивао заверенике. Вест је доспела до самих власти

5 Пример страдања под Уставобранитељима даје Павле Мирковић, трговац са капиталом од 100 дуката. Означен као Милошев присталица, везан од власти послат је Вучићу у Крагујевац, а одатле у Београд, где је провео пет месеци у тешком гвожђу. До Михаиловог пада био је остављен на миру. Након тога га власт поново затвара и удара му педесет штапа. На захтев Вучића, Павле бива везан и послат преко Ваљева у Шабац где га бацају у Вучићев обор. Из Шапца га пребацују у Београд (везаног) где остаје два месеца затворен. Онда га спроводе у Брусницу где пролази шибање од три стотине момака, девет пута једном за другим. Иначе, Павле је, по судској пресуди, био лишен свих покретних и непокретних добара (Јовановић, 1990, 205).

6 Поред Стефана Стефановића Тенке, у заверу су били уплетени и Цветко Рајковић, председник Врховног суда, као и тројица саветника који су раније били министри: Паун Јанковић Баћа, Павле Станишић, Радован Дамјановић.

7 Милосав Петровић, сељак из крагујевачког округа, требало је да изврши убиство. Он је иначе, био већ у притвору због убиства другог лица.

и завереници су били затворени (Јовановић, 1990: 158). Тенкина завера је изазвала велико гнушање у народу. Међутим, начин затварања лица која су потенцијално учествовала у завери изазвао је преокрет у осећањима публике.⁸ Одвођење у Гургусовац привукло је велику пажњу страних новина, па је Влада осећала потребу да се брани. Тако је Александар Карађорђевић од симпатичног владара кога су саветници хтели мучки да убију, постао антипатичан човек без срца и душе који савладане противнике ставља на огромне муке (Исто, 167). Сами завереници су покушали да цео Савет представе својим саученицима што је Влади и те како одговарало. Влада је позвала шест саветника и поставеовала их да дају оставке⁹ јер су се искомпромитовали у Тенкиној завери, што су они и учинили. Вансаветска опозиција је покушавала да убеди стране силе да је дошло до државног удара, с обзиром на то да је кнез „збацивањем“ шест саветника повредио сам Устав.¹⁰ Потом су учешће узеле Гарантне силе¹¹ и Порта, а резултат је био измирење кнеза са Саветом.

Након измирења кнеза са Саветом, Тома Вучић Перишић, председник Савета, и Илија Гарашанин, министар унутрашњих дела, постали су господари ситуације и били решени да протерају кнеза Александра. Њихова жеља за сазивањем скупштине није била довољна, потребна је била и жеља кнеза и Савета. Кнез није веровао Вучићу и Гарашанину (због потенцијалног збацивања), а Савет и кнежева група, која је у њему имала већину, бојала се скупштине због искуства са претходне (Петровске скупштине 1848. године). Тома Вучић Перишић отворено је почео да подбуњује народ, док је Илија Гарашанин радио

8 „Ја не знам како тај поступак међ вама тамо изгледа, ал мене је здраво потресло. Ја и као човек и као Србин волео би сто пута, да су примили казн смрти него што су таквом поруганију изложени. Књаз Милош истина је убио своје старешине, али никад нисам чуо да ји је пре тога у ђебета и шарено сукно увио. Они су гинули свакад као старешине народње у њиним ђурковима и послаћеним аљинама. Боља је смрт од неколико минута него она дугог мученија од зиме и мрза“, писао је Гарашанин из Париза (Јовановић: 1990: 165).

9 „Дајте оставке, или ево гвозђа на ноге, а боље дајте оставку па узмите пенсију, но да идете у кулу, па да ми после ваше жене и деца с молбом за милост и помоћ досађују“, речи представника Марковића према казивању Арсенијевића.

10 У већ помињаном члану 17 Турског устава стајало је: „Они 17 Членова Совјета неће моћи бити збачени без узрока, докле не би било доказано код моје високе Порте, да су се они учинили повини због каквог преступленија, или због нарушенија закона и уредба земаљски.“

11 До Париског уговора, Србија је имала сизерена ☐Турску и протектора ☐ Русију. Након Париског мира (којим је завршен Кримски рат), Србија је добила гарантне силе, потписнице Париског уговора. То су биле: Аустрија, Велика Британија, Француска, Пруска, Русија, Сардинија и Турска.

опрезније. Он није директно агитовао за скупштину већ је то препустио делу млађе интелигенције, који ће касније оформити либералну странку, и обреновићевцима (Јовановић, 1990: 204). Већ је било речи о третману која је ова политичка групација имала. Скупштину је тражио и један део млађе интелигенције, београдске. Рођени током доношења Хатишерифа, нису прошли кроз турско ропство. Однеговани у аутономној Србији, имали су више националне самосвести, националног поноса него њихови преци који су одрасли као турска раја. Нису се мирили са уставобранитељском политиком према Турцима која је према њиховом мишљењу била превише туркофилска. Није им одговарало ни понашање кнеза Александра Карађорђевића који је био само изборни, а не и наследни кнез и који није смео да се „испрси“ (Исто, 206-207).

IV

На формирање коначне одлуке за сазивање скупштине, значајна су писма која је Илија Гарашанин упућивао кнезу, окружним начелницима, као и одговори које је добијао. У писму¹² кнезу Александру Карађорђевићу, Илија Гарашанин извештава: „да народ скупштину жели и о овом гласови распростирили су се на више страна“ (ДАС, Из заоставштине Илије Гарашанина, 1073). У следећем писму од 26. јуна 1858, које Попечитељство унутрашњих дела шаље свим окружним начелницима, тражи да се утврди истинитост гласина о захтевима народа за сазивање скупштине (Исто). Након тога добија одговоре од десет окружних начелника. Одговори се крећу од тих да је скупштина неопходна (начелник руднички,¹³ начелник алексиначки, начелник гургусовачки, начелник чачански, начелник шабачки), преко тога да је скупштину разумно држати, али ако околности дозвољавају, боље је одложити скупштину за другу годину (начелник зајечарски), или оних који сматрају да је треба сазвати, али само ако то „доиста желе (по)једини поштени људи“ (начелник ћупријски), до оних који сматрају да Правитељство (начелник смедеревски) или кнез и Савет (начелник јагодински) треба да одлуче о држању Скупштине. Једино је окружни начелник из Лознице одговорио да народ није за скупштину и да он лично сматра да је не треба држати (Исто). У наредном писму од 7.

12 У писму се наводи само да је написано у Београду. „Без места и датума. Место сигурно“.

13 Началник руднички захтева да се судски поступак скрати како би грађани јефтине и брже долазили до својих права; да се порез праведније одреди „по имању, а не као сада по главама“, да се шумске и судске таксе појевтине, да се докторима одреде таксе за визите ван вароши и да се уопштено поступа праведније од стране власти (ДАС, из заоставштине Илије Гарашанина). Иначе, ови захтеви се понављају у многим одговорима начелника, а чуће се и на самој Скупштини.

августа 1858. које шаље кнезу, Гарашанин наводи да је послао окружним начелницима „распис“ о потреби да се народ умири пре одлуке о сазивању скупштине.¹⁴ Даље обавештава кнеза да сматра да је нужно да, макар, и усмено обавести Савет о „жељама народњим за Скупштину, па нека он међутим расуждава о том тако важном вопросу жеља народних“ (Исто). Усмена представка Гарашина наишла је на извесну опозицију. И овог пута није донето саветско решење о скупштини. Међутим, Гарашанин је одмах послао распис свим начелницима о предлогу упућеном Савету за сазивање скупштине. Дана 8. августа послао је писмо кнезу¹⁵ којим га обавештава о дискусији која је вођена у Савету и поново напомиње да је сазивање скупштине нужно (Исто). И следећег дана је послао писмо¹⁶ у којем је навео да се гласови за Скупштину у народу умножавају и да је у интересу мира и правног поретка да се што пре донесе одлука о томе да ли ће се држати скупштина (Исто). Кнез није био за сазивање скупштине, али је попустио јер није знао шта му је чинити ако Гарашанин да оставку. Истина, кнежева група је имала већину у Савету, али само док не би изашла на владу, тада би изгубила она четири члана који би били постављени за министре и претворила би се у мањину. С друге стране, владати насупрот Савету, значило би нови државни удар, за шта кнез није имао храбрости након свих дешавања. Чим је добијен кнежев пристанак, Гарашанин је 3. септембра 1858. упутио Савету писмено образложење о потреби сазивања Скупштине где је, између осталог, навео да се Скупштина мора одржати јер народ губи поверење у владу, а ауторитет власти слаби.¹⁷ Савет је одмах решио да се Скупштина држи и саветско решење је кнез истог дана потврдио.¹⁸ Такође, Савет је изабрао комисију која је требало да изради пројекат закона о Скупштини (Јовановић, 1990: 210).

Закон,¹⁹ којим се није установљавала скупштина као орган власти, већ је било предвиђено да се одржи само један сазив, требало је да важи

14 Илија Гарашанин окружним начелницима ☐ распис о потреби да се народ умири пре одлуке о сазивању скупштине, Београд, 7. август 1858. године (ДАС, Заоставштина Илије Гарашанина).

15 Илија Гарашанин кнезу Александру – о дискусији у Совјету о питању сазива Народне скупштине, од 8. августа 1858. године (ДАС, Заоставштина Илије Гарашанина).

16 Илија Гарашанин кнезу Александру – о потреби да се што пре донесе одлука о сазивању Скупштине од 9. августа 1858. године (ДАС, Заоставштина Илије Гарашанина).

17 Попечитељство унутрашњих дела Совјету – образлаже потребу сазивања скупштине, Београд, 3. септембар 1858. године (Препис, АИИ, Инв. бр. 24/118 XXIV/3).

18 Кнез Попечитељству унутрашњих дела – да је сагласан са сазивом Скупштине, Београд, 3. септембар 1858. године (Препис, АИИ, Инв. бр. 24/122 XXIV/3).

19 Према Слободану Јовановићу: „Кад се 1858. поново повео говор о Скупштини, прва је мисао била, како да се спречи да и та нова Скупштина не постане неурачунљива

само за Светоандрејску скупштину и да након њеног распуштања и сам престане да важи. Закон о народној скупштини донет је 28. октобра 1858. године. Иначе, то је наш први закон о Скупштини. Мотивисан је „обичајем народним који од старина постоји, да се наш народ с времена на време сакупља на скупштину поради саветовања о општенародним делима“. Народна скупштина се састојала од народом изабраних²⁰ и посланика по положају,²¹ односно од 376 посланика из народног избора и 63 посланика по положају, у укупном збиру чак 459 чланова. Оваква скупштина била је скоро три пута већа од старе српске скупштине, већа за стотинак посланика од Велике скупштине по старом српском уставу (Јовановић, 1990: 213). Скупштина је имала право да даје своје мишљење о предметима за које кнез са Саветом нађе за добро да се преко министра предложи скупштини, изнесе пред владу тегобе које би народ имао и да предложи средства да се оне отклоне, износи жеље које би народ имао за подизање државног благостања, и начин на који би се те жеље извршиле и задовољиле. Скупштина је имала председника, потпредседника и два секретара. Скупштинске седнице могле су бити само јавне (Исто, 214). Дакле, није била замишљена као орган власти, већ као консултативно тело.

V

Светоандрејска скупштина²² отпочела је са радом 1858. године, на празник по коме је и добила име, 30. новембра/12. децембра, а завршила је свој рад 31. јануара/12. фебруара 1859. године. Одржано је 46 пленарних седница, а трајала је 60 радних дана. Светоандрејска скупштина имала је свој протокол, у који су завођени сви предлози и њене одлуке, свој печат и своју архиву. Донето је чак 385 одлука (Мартиновић, Брашић, 1937: 58–60).

револуционарна гомила као скупштине пре ње. Мислило се да ће бити најбоље, ако се, пре сазива Скупштине, изда један закон који ће тачно одредити њен састав и њен начин рада, који ће њену експлозивну гомилу стегнути у чврсте границе, и од њене хаотичне масе начинити организовано тело“ (Јовановић, 1990: 212).

20 Посланици из народног избора бирали су се по окружним варошима (непосредно) и по срезовима (посредно, преко повереника).

21 Посланике по положају чинили су: председници виших и нижих судова, управник града Београда, окружни начелници, окружни протојереји и из сваке епархије један настојатељ манастира.

22 Скупштина се састала 30. новембра на дан државне светковине. Тог дана била је уприличена служба у цркви, честитање у двору, а након тога је организован ручак за посланике код „Српске круне“. Затим се приступило конституисању Скупштине. Председник скупштине био је Миша Анастасијевић, потпредседник Стевча Михаиловић, секретари Јеврем Грујић и Јован Илић.

На Скупштини су изнети многи захтеви представника округа, варошког и сеоског становништва, као и појединачне жалбе. Примера ради, посланици ужичког округа захтевали су смањење дажбина, укидање кошева, мере против зеленаша, заштиту од злоупотреба (ДАС, бр. 232/1859); посланици подрињског округа изнели су жалбе против турског становништва, захватања земљишта од богаташа и превеликих дажбина (ДАС, С, број 248); црноречки округ предлагао је нове законске мере у разним областима, као што су проблеми преступника, данка, путева и шума (ДАС, С, бр. 344), посланици крајинског округа жалили су се на свештенике и представнике власти (ДАС, С, к бр. 353); посланици крушевачког округа захтевали су побољшање стања у трговини, земљорадњи, занатству, саобраћају (ДАС, С 226/1859). Градско становништво захтевало је: ограничавање права странцима (ДАС, С, бр. 150), заштиту интереса домаћих трговаца и занатлија, реформе у пореском систему, судству (ДАС, С, бр. 56), озакоњење права женске деце на пристојно издржавање и удомљење, права жена у задругама, регулисање верске обавезе, побољшање положаја учитеља и судија (ДАС, С, бр. 217). Становници сеоских општина изнели су жалбе на високе аренде на риболов, злоупотребе општинских кошева, ограничавање броја дућана, злоупотребе општинских извршних власти (ДАС, С, бр. 13); злоупотребе свештеника и судија, зеленашење, шумске уредбе, општинске и државне чиновнике (ДАС, С, бр. 255); на полицијске мере (ДАС, С, бр. 355). Иако су сви ови захтеви изнети, Скупштина није имала могућности да решава о свим. Из тог разлога је одлучено да једна ужа скупштинска комисија прегледа све предлоге и достави Савету и Влади оне које су важни на даље решавање.

Највећи значај ове скупштине било је управо јачање свести о народном суверенитету. Светоандрејска скупштина значајна је што је настојала да сама, по свом нацрту, узакони свој рад и устали своје постојање као један од органа врховне власти. На овој скупштини поднет је нацрт Закона о народној скупштини, који је саставио Андрија Стаменковић, а посланицима тумачио Јеврем Грујић, иначе секретар скупштине. „Разумите браћо, пројекат гласи, не да предлагете но да поставите закон. А кад народ може поставити Књаза, ваљда може и поставити закон. Уосталом, то је старинско право нашег народа: да на скупштини постави закон, како ће се управљати и судити, и да постави лица која ће управљати и судити.” (Нацрт Закона о Народној Скупштини са образложењима Јеврема Грујића, 1858). Закон је требало да донесе сама Скупштина, као носилац народне суверености. Дакле, без кнеза и савета који су били носиоци законодавне власти по важећем Уставу. Јеврем Грујић је то правдао на следећи начин: „Ако понекад ко узме или

му се повери, те уместо народа прописује законе, то не смета да онда и оно, кад, и што народ може и тене, да га одма и сам узакони. Сад можете поставити скупштински закон, а да га народ оће, ви знате боље но ми.“ (Исто). По овом нацрту, Скупштина је била састављена искључиво од изабраних посланика и састајала се сваке године (Исто, чл. 13–14). Без њеног пристанка нису могли да се донесу нити измене закони о кнезу, Савету, министрима, врховном суду и Народној скупштини (Исто, чл. 5). Такође, имала је право да укине сваки закон који би кнез и савет издали без ње, а који би по мишљењу скупштине био лош (Исто, чл. 10). Дакле, имала је потпуну законодавну власт. Скупштина је имала и пуно буџетско право. Такође, никакви нови порези нису могли да буду установљени без пристанка скупштине (Исто, чл. 8). Нацртом је предвиђена и министарска одговорност, и кривична и политичка (Исто, чл. 12), као и пуни имунитет народних посланика (Исто, чл. 32–33). Оваква скупштина била би прави репрезент народног суверенитета. Међутим, народна скупштина са оваквим надлежностима није одговарала конзервативним круговима којима је циљ био свргавање кнеза.²³ Они су издејствовали да се нацрт закона упути једној комисији, која ће га у року од два дана прегледати и поднети скупштини своје мишљење. Поједине одредбе су промењене, а поједини изрази ублажени. Нпр., уместо „без претходног одобрења скупштине“ – „без претходног саслушања скупштине“, уместо „издајник је народа“ – „преступник је закона“. Од пуне законодавне власти скупштине није остало ништа (Рањеловић, Бартуловић, 2012: 56). Измењен нацрт закона Скупштина је усвојила 8. децембра.

VI

Десети децембар остао је упамћен као дан којим је отпочело кнежево свргнуће. Након говора председника Скупштине, реч су узимали посланици који су својим говорима позивали на одговорност кнеза Александра Карађорђевића. Када се атмосфера усијала до максимума, председник је упитао посланике да ли су за оставку, на шта су сви посланици одговорили позитивно. „Оставка, оставка“, одзвањало је

23 Различите ставове о Нацрту, имали су учесници у дешавањима, али је генералан став био негативан. Илија Гарашанин и Миша Анастасијевић нису били против идеје да се Скупштина држе редовно, али су били изненађени оваквим законом. Став београдске интелигенције који је био у либералној странци, замерао је Скупштини што покушава да присвоји себи законодавну власт која јој не припада и што скреће са пута законитости. Двор није одобравао либерални пројекат, али је био радостан што је искрсло друго питање које скреће пажњу са кнеза. Једино је Тома Вучић Перишић одобравао у свему овакав либералан закон. То је било у складу са његовим тежњама да нико не сме да буде слободоумнији од њега.

Скупштином. Председник је, затим, саставио један акт којим се кнез извештавао о скупштинској одлуци (Јовановић, 1990: 238). Кнезу је написано писмо у коме Скупштина, у име народа, тражи да кнез поднесе оставку, а да своју власт преда Скупштини. „Народна Скупштина се нада да ће Ваша Светлост уважити овај глас народа свог и за љубав среће, мира и спокојства отечества нашег и Вашег својевољно се одрећи владе, па као што вам је 1842. скупштина народна владу предала, тако да је и ви сад, Светли Књаже, скупштини и чрез њу народу повратите...“ Уз ово писмо била је приложена и оставка коју је кнез требало да потпише. Једна делегација однела је писмо кнезу, али је он одложио свој одговор за сутра. Али сутрашњи дан га није затекао у двору. Након разговора са саветницима, који су били солидарни са Скупштином, кнез се одвезао у град и ставио под заштиту београдског везира (ДАС, Заоставштина Илије Гарашанина, 1073). Једанаестог децембра, Скупштина се састала у девет ујутру. Посланици су били обавештени о кнежевом бекству, а Савет је и написмено изјавио своју солидарност са Скупштином. Након тога председник је предложио да се кнез збаци са престола као издајник, а Скупштина је то одмах усвојила. Убрзо затим повело се и питање ко ће бити нови кнез. „Хоћемо Милоша Обреновића“, чуло се и у Скупштини и на улици од окупљеног народа. Постигнута је сагласност да намесничку власт врши Скупштина до доласка Милоша Обреновића.²⁴ Затим је та одлука саопштена и народу. Дванаести децембар је отпочео у Скупштини свађом између председника и секретара Скупштине. Након решавања сукоба, појавио се нови проблем, растеривање Скупштине од стране војске. Заправо, поједини саветници су у касарни извикали повратак кнеза Александра Карађорђевића, док је народ на улицама клицао о Милошу Обреновићу. Војска је кренула ка Скупштини како би растерала народ. У ствари, мислило се да ће војска без наоружања успети да их натера на повлачење. Међутим, народ је успео да задржи војску и у победничкој раздраганости клицао „Живео Обреновић“ (Јовановић, 1990: 250–252). Занимљиво је поменути понашање Савета. Сутрадан, 13. децембра, Савет је послао Скупштини акт у коме је тврдио да су његови чланови силом доведени од војске у касарну и били принуђени да напишу писмо 12. децембра којим се кнез Александар позива натраг на престо. Још занимљивије, дванаестог децембра Савет је опозвао све што је радио

24 Све је ово било неправилно. Скупштина је требало да сачека потврду њене одлуке о збацивању кнеза Александра Карађорђевића од стране Савета. Заправо, није ни могла да проглашава новог кнеза док место старог кнеза не би било и формалноправно оглашено за упражњено. Даље, акт којим је проглашен Милош за кнеза није, такође, важио без саветске потврде, што значи да није ни могао бити саопштен народу док Савет није на то пристао.

на збацивању кнеза. Дакле, једном је тврдио да је био принуђен гомилом људи, други пут, војницима. Према речима Слободана Јовановића: „једно тело које, у року од двадесет четири часа, двапут опозива своје одлуке, и двапут признаје написмено да је радило под морање, такво тело врши над собом акт политичког самоубиства“ (Исто, 254). Тринаестог децембра, главни војни команданти дошли су у Скупштину и изјавили да се војска придружује народу чиме је кнез Александар Карађорђевић коначно изгубио сваку могућност да се врати на престо. Једино се могла очекивати помоћ од споља, пре свега од Аустрије и Турске. Порта је осуђивала активности Светоандрејске скупштине, али не због збацивања кнеза Александра за кога је сматрала да га је немогуће одржати, већ због начина рада. Аустрија, која је држала своје трупе близу Варадина, нудила је помоћ Порти у „одбрани града“. Међутим, став Француске и Русије које су сматрале да би таква интервенција била противна Париском уговору, спречила је аустријски предлог. Порта је потврдила фактичко стање и издала је берат којим је пристала на избор Милоша Обреновића за кнеза.

VII

Исходи Светоандрејске скупштине били су: свргавање кнеза Александра Карађорђевића, повратак Милоша Обреновића и фактичко развлашћење Савета. Међутим, највећи значај ове Скупштине било је јачање свести о народном суверенитету.

Иницијативе градског и сеоског становништва за сазивањем Скупштине, представке и жалбе које су подношне, а потом и одлуке које су доношене говоре у прилог томе. Неподношљиви услови у варошима и селима, као и свест тамошњег становништва да би проблеми могли да буду решени једино на Скупштини, значајни су, као и само заседање Скупштине. Истина, до сазива не би ни дошло без политичке игре оних којима је она потребна, али је одлучујући утицај, ипак, имао народ. На Светоандрејској скупштини изнети су захтеви за реформом закона о судском поступку, бољим обрачунавањем пореза, смањивањем судских и шумских такси итд. На овој Скупштини није донета само одлука о смени кнеза, већ и одлуке које су се односиле на забрану зеленашења, мање промене уставног карактера, а најављене су и бројне реформе у другим областима.

Светоандрејска скупштина значајна је што је настојала да сама, по свом нацрту, узакони свој рад и устали своје постојање као један од органа врховне власти. Иако су извршене битне измене закона и Скупштина није успела да се устали као обавезан орган, показала је да се без скупштине више не може. О томе сведоче и речи кнеза Милоша

Обреновића који је приликом распуштања Скупштине одредио њено ново одржавање о Малој Госпојини исте године. Светоандрејска скупштина је створила основу за поновно оживљавање народне скупштине и принципа народног суверенитета. Захваљујући њеном раду, касније је донет Закон о народној скупштини кнеза Михаила из 1861. управо на скупштини – Преображенској, а Устав из 1869. године, познатији као Намеснички, јој је коначно дао законодавну власт.²⁵

Литература и извори

- Грујић, Ј. (1922). Записи I, Српска краљевска академија, Београд.
Јовановић, С. (1990). Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858), БИГЗ, Београд.
Лукић, Р. (1953). Теорија државе и права, Научна књига, Београд.
Lok, Dž. (2002). Dve rasprave o vladi, Utopija, Beograd.
Мартиновић, Ч., Брашић, Н. М. (1937). Југословенске народне скупштине и сабори, Издање Народне скупштине Краљевине Југославије, Београд.
Раденић, А. (1964). Светоандрејска скупштина, Научно дело, Београд.
Рањеловић, Н., Бартуловић, Ж. (2012). Основи уставне историје југословенских народа, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу, Ниш.
Ruso, Ž. Ž. (1993). Društveni ugovor, Filip Višnjić, Beograd.

Извори

- ДАС, бр. 232/1859.
ДАС, Из заоставштине Илије Гарашанина, 1073.
ДАС, М. Ф. к бр. 746/1858.
ДАС, МУД, 7. X бр. 93/1858.
ДАС, МУД, ПФ VI бр. 140/1858.
ДАС, МУД, ПФ VII, бр. 67/1858.
ДАС, МУД, ПФ. VII бр. 17/1858.
ДАС, С 226/1859.
ДАС, С, бр. 13.
ДАС, С, бр. 150.
ДАС, С, бр. 217.
ДАС, С, бр. 255.

25 Види: Митић, С (2024). ОРГАНСКИ ЗАКОНИ – СРЕДСТВО ДИНАМИКЕ ПРИМЕНЕ УСТАВА – правноисторијски осврт. Тематски зборник радова Динамика савременог правног поретка, Косовска Митровица.

ДАС, С, бр. 344.

ДАС, С, бр. 355.

ДАС, С, бр. 56.

ДАС, С, број 248.

ДАС, С, к бр. 353.

Државопис Србије I. (1863). Београд.

Нацрт Закона о Народној Скупштини са образложењима Јеврема
Грујића. (1858).

Препис, АИИ, Инв. бр. 24/118 XXIV/3.

Препис, АИИ, Инв. бр. 24/122 XXIV/3.

Сборник закона и уредаба II. (1845).

Doc. Sara Mitić, LL.D.,
Assistant Professor,
Faculty of Law, University of Niš,
Republic of Serbia

THE PRINCIPLE OF NATIONAL SOVEREIGNTY THROUGH THE LENS OF SAINT ANDREW'S DAY NATIONAL ASSEMBLY

Summary

The power that comes from the people and the power that belongs to the people is a principle that arose after the French bourgeois and American revolutions. In Serbia, it found its expression at the famous St. Andrew's Day National Assembly (1858). Although the national assembly was not envisaged in the legislation, under the Turkish Hatiserif (the Constitution of 1838), all political actors, the prince, the council oligarchy and supporters of the Obrenović dynasty saw a possible way out of the current political situation in convening this assembly.

In this context, the paper first provides a historical overview of national assemblies in Serbia, including an insight into the political events preceding the St. Andrew's National Assembly (the rule of the Defenders of the Constitution, Tenka's conspiracy, and the adoption of the Law on the National Assembly of 28 October 1858). The author elaborates on the dissatisfactions of all factors in the country, the urban and rural population, certain authorities and the leading political forces, and discusses the circumstances that accelerated the convening of the National Assembly on St. Andrew's Day (30th November 1858). The reasons that contributed to the final decision on convening the Assembly can be seen through the letters exchanged by some actors of these events. The central part of the paper focuses on the process of convening St. Andrew's Day National Assembly in Belgrade and its subsequent sessions (from 30 November 1858 to 31 January 1859), including presentations of viewpoints and request, and the events during the three-day revolution (10th-12th December 1858). Then, the author discusses the outcomes of St. Andrew's Day National Assembly: the overthrow of Prince Aleksandar Karađorđević, the return of Prince Miloš Obrenović, and de facto disempowerment of the Council. St. Andrew's Day National Assembly contributed to legalizing the work of the national assembly as one of the bodies of the supreme authority but the most important outcome was the strengthening of people's awareness about national sovereignty.

Keywords: *principle of national sovereignty, Saint Andrew's Day National Assembly (1858), Law on the National Assembly (1858).*